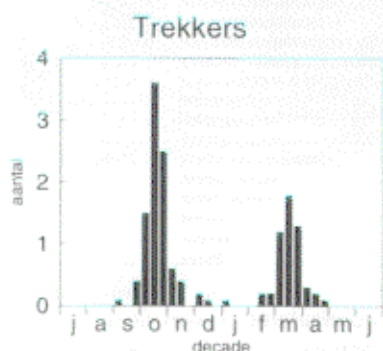
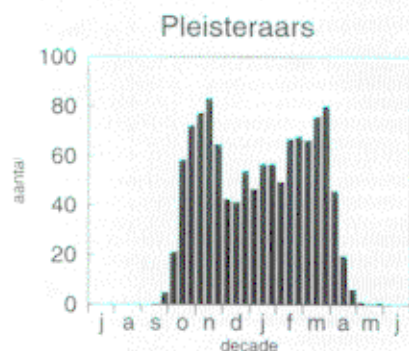

Geen heideveld zonder Klapekster?

Klapeksters zijn als broedvogel vrijwel verdwenen uit Nederland. De laatste jaren was het aantal paren dat aan SOVON gemeld werd te tellen op de vingers van één hand. Gelukkig is daarmee niet de kans voorbij om deze spetter in ons land te zien. Zweedse Klapeksters trekken immers naar ons land om er te overwinteren of benutten Nederland als stopplaats op weg naar het zuiden, dat voor hen zo ongeveer ter hoogte van België ophoudt. Een Klapekster in een dode boom fleurt een dagje vogelen aardig op, en in het BSP Niet-broedvogels (BSP) is het een van de talrijkst gemelde soorten. Hoe staat het met deze haaksnavel?

Wanneer Klapeksters

De vroegste buitenlandse Klapeksters arriveren eind september in Nederland, de laatste verlaten het eind april. Tussen eind september-half november worden af en toe overtrekkende vogels opgeschreven, vooral medio en eind oktober. Maar levert opnieuw een golfje op. Het aantal pleisteraars neemt vanaf half oktober sterk toe, bereikt een top medio november en zakt dan wat in. Waarschijnlijk is dit deels een gevolg van doortrek naar elders, maar inzakkende waarnemersactiviteiten spelen eveneens een rol. Het is niet voor niets dat de kerstvakantie een opleving in het aantal waarnemingen veroorzaakt. Vanaf half februari en vooral in maart lijken

Figuur 1. Seizoenspatroon van Klapekster in 1989-98 (gemiddeld aantal vogels per maandecade). Pleisteraars en overtrekkende vogels zijn apart aangegeven.

Klapekster (Hans Post)

de aantallen weer toe te nemen, om in de eerste helft van april scherp af te nemen. De opleving zal gedeeltelijk worden veroorzaakt doordat de terugtrek een aanvang neemt. Waarschijnlijk even belangrijk is, dat vogelaars nu heidevelden en andere potentieel geschikte gebieden weer wat vaker gaan bezoeken, bijvoorbeeld in het kader van broedvogelinventarisaties.

Ook het gedrag van Klapeksters is deels debet aan de midwinterdip. Zitten ze in najaar en voorjaar hardnekkig vaak op vaste en opvallende

zitposten in open terrein, in de winter zwerven ze vermoedelijk wat meer rond en komen ze soms tot in open bos, waar ze veel minder opvallen.

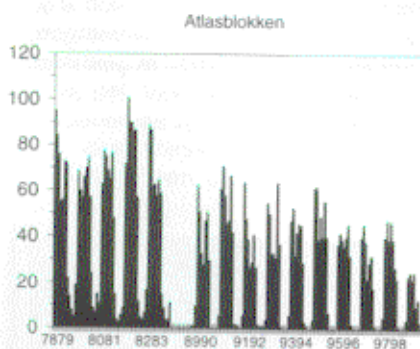
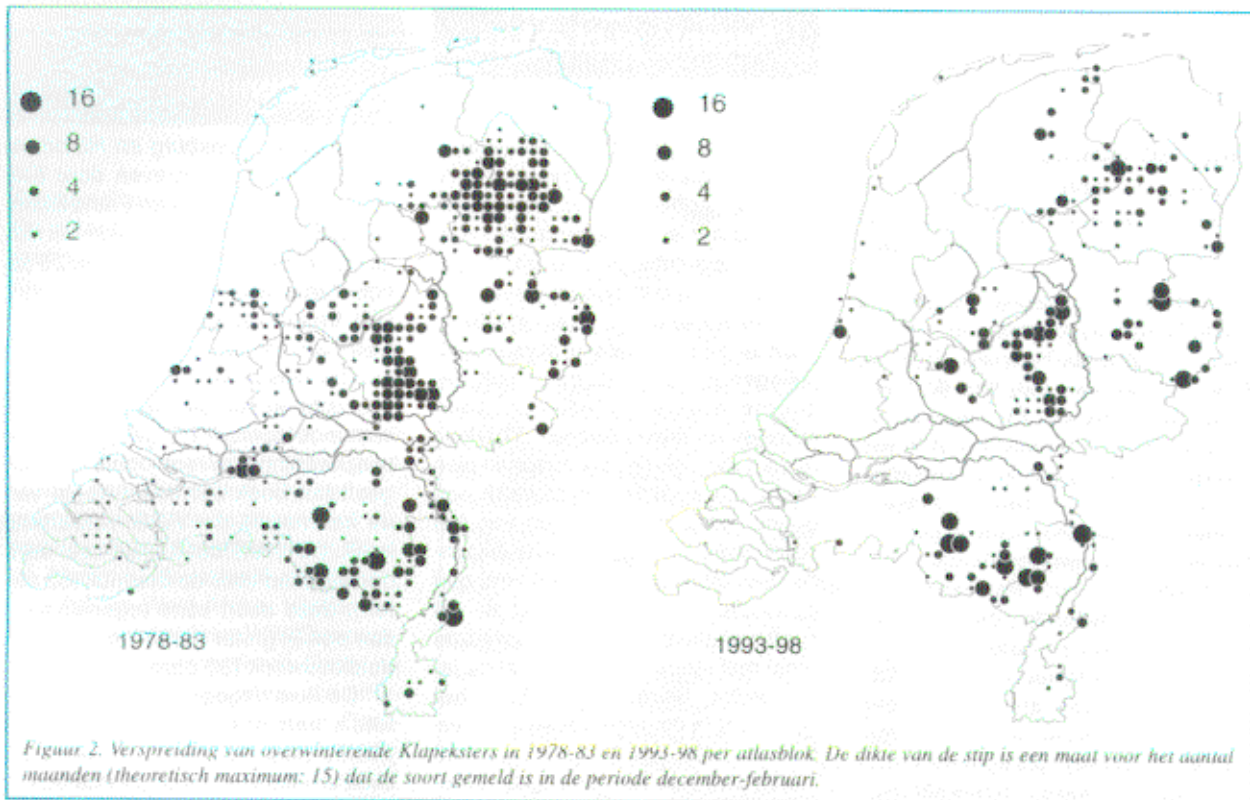
Verspreiding nu en toen

De huidige winterverspreiding valt grotendeels samen met de heide- en hoogveengebieden op de zandgronden. Zo zijn bekende natuurreservaten als Fochteloërveen, Bargerveen (Drenthe), Engbertsdijkerven, Haaksbergerveen (Twente), Kampina, Oirschotse Heide, Deurnse Peel (Noord-Brabant) en de Hamert (Limburg) op de kaart herkenbaar aan de dikke stippen. Deze geven aan dat de soort hier (vrijwel) jaarlijks overwintert. Het dichtst verspreid is de soort op de Veluwe, waar vrijwel alle grotere heidevelden 's winters hun Klapekster hebben. Ook op vele kleinere heidevelden elders is een winterse ontmoeting echter niet ongebruikelijk.

Hoe zeldzaam de soort in de lage delen van Nederland geworden is, blijkt pas wanneer we de kaart van 1978-83 eraan leggen. In de tijd van de 'Wintervogelatlas' zijn in delen van het rivierengebied, rond het Noordzeekanaal, in de Biesbosch en in Zeeland aardig wat Klapeksters gemeld; gebieden die nu leeg zijn. Er staat slechts weinig terreinwinst tegenover, bijvoorbeeld in het Lauwersmeer (een recent verschijnsel, want vrijwel alle waarnemingen dateren vanaf de winter 1997/98).

Ook op de hoge gronden is de verspreiding echter magerder geworden. Dit geldt dan vooral het agrarisch cultuurland. Klapeksters die volledig in cultuurlandschap overwinteren (en er niet alleen zo af en toe langsscheren tijdens het voedsel zoeken) zijn zeldzaam geworden.

In door cultuurlandschap gedomineerde landschappen is de soort dan ook bijna verdwenen (let op de leegtes in de Achterhoek en Zuid-Limburg). Op atlasblokniveau (5x5 km) bedraagt de afname 30% ten opzichte van begin jaren tachtig. Zelfs wanneer we rekening houden met een wat hogere waarnemingsspanning destijds, is het verschil te groot om toeval te kunnen zijn.

Figuur 3. Aantal atlasblokken met een melding in 1978-83 en 1989-98. De gegevens van het laatste seizoen zijn nog niet volledig binnen.

Lijst van contactpersonen Bijzondere Soorten Project niet-broedvogels. De post voor de contactpersonen loopt via SOVON.

Noord-Holland-Noord Ko van Gent
 Friesland Dick Schut
 Groningen Theo Bakker
 Drenthe Michel Klemann
 Twente Bé van Kuik
 Overijssel-West Vincent Martens
 Flevoland Henny van den Heuvel
 Noord-Holland-Zuid Patrick Bergkamp
 Zuid-Holland-Noord Hans Westerlaken
 Utrecht André van Kleunen
 Veluwe Bernd de Bruijn
 Achterhoek Erik Ernens
 Grote Rivieren Peter Eekelder
 Zeeland Alex Wieland
 Brabant-West Peter Krijnen
 Brabant-Oost Piet van den Hout
 Limburg Ran Schols
 Zuid-Holland-Zuid Hans Mom

Trekstrategie en terreinbeheer

De afname van de Klapexster als wintergast viel vanaf medio jaren zeventig in toenemende mate op en is indertijd gedocumenteerd door Rob Bijlsma (*Limosa* 59: 94-96, 1986). Destijds luidde de conclusie dat de afname vooral toe te schrijven zou zijn aan verandering in trekgedrag: de (florerende) Zweedse populatie zou dichter bij huis blijven overwinteren. Of dit de enige reden was, valt te betwijfelen. Het zal niet toevallig geweest zijn dat de grootste leegloop in het agrarisch cultuurlandschap plaatsvond. Vermoedelijk is de voedselsituatie in het moderne boerenland onvoldoende om Klapexsters door de winter te loodsen.

In heide- en hoogveengebieden lijkt de soort het momenteel zeker niet slechter te doen dan bijna twee decennia geleden. In veel van deze gebieden is terreinbeheer uitgevoerd dat gunstig is voor deze soort, zoals het open kappen van verboste gebieden (verbeterde jachtmogelijkheden: meer uitzicht, toename muizenpopulaties) en de introductie van grote grazers (met in hun kielzog een toenemend aantal mestkevers, eveneens een interessante prooi-soort). Voorbeelden van een toename van het aantal overwinterende Klapexsters na gunstige beheersmaatregelen zijn uit verschillende gebieden bekend, bijvoorbeeld in de Groot-

Peel (zie het recente boek van Carlo van Seggelen).

Het zou ongetwijfeld de moeite waard zijn om de verspreiding van Klapexsters in relatie tot de terreinomstandigheden in meer detail te analyseren dan hier mogelijk is. Aan het vervolmaken van het verspreidingsbeeld, de basis van zo'n analyse, kunnen vogelaars hun bijdrage leveren door waarnemingen trouw in te (blijven) sturen. In veel regio's wordt zelfs in groepsverband periodiek een Klapexster-simultaantelling gehouden, waarbij alle geschikte locaties tegelijkertijd bezocht worden. Navolgenswaardige voorbeelden zijn te vinden in Twente, op de ZO-Veluwe en in de Kempen. Voorts zou het nuttig zijn om alle onderzoek naar de voedselkeus dat nu versplinterd plaatsvindt eens te bundelen. Het voedselonderzoek van Hans Esselink en medewerkers heeft voor de Grauwe Klauwier sterke aanwijzingen opgeleverd dat voedsel de reden is waarom deze soort in ogenschijnlijk geschikte habitats niet (meer) voorkomt. Het zou nuttig zijn om te weten hoe dat bij de Klapexster zit. Misschien dat kleine veranderingen in beheer voor overwinterende Klapexsters gunstig zouden kunnen uitpakken. Geen heideveld zonder Klapexster!

— Fred Hustings & Erik van Winden